

nevelen gehuld. Het is geen verwijt aan de auteurs, want wie dat uit de doeken wil doen, staat, denk ik, voor een onmogelijke opgave.

J. Bosmans

M. Grever, A. van der Veen, ed., *Bij ons moeder en ons Jet. Brabantse vrouwen in de 19de en 20ste eeuw* (Zutphen: De Walburg Pers, 's-Hertogenbosch: Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening, 1988, 168 blz., f19,50, ISBN 906011 627 5 (De Walburg Pers, ISBN 90 72526 06 6)).

Eén van de meest uitgesproken trends in de geschiedbeoefening van de laatste twee decennia is mijns inziens de omslag van macro- naar microgeschiedenis. In de vrouwengeschiedenis is die tendentie heel duidelijk. Macro-historische problemen als de vraag of de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen het gevolg is van objectieve factoren als industrialisatie en kapitalisme hebben plaats gemaakt voor onderzoek naar de (subjectieve) ervaringen van gewone vrouwen in alledaagse omstandigheden. Deze verschuiving van 'Gesellschafts-' naar 'Alltagsgeschiede' is ook terug te vinden in *Bij ons moeder en ons Jet*. De 7 artikelen van deze bundel — voorafgegaan door een korte inleiding — stellen de thema's seksualiteit en gezin, katholieke moraal, vrouwenarbeid en meisjesonderwijs in het Brabant van de negentiende en twintigste eeuw aan de orde.

Het minst alledaags is nog Maria Grevers artikel 'Niet in haar kraam te pas'. Zij onderzoekt de ellendige situatie van vrouwen uit de onderste lagen van de samenleving aan de hand van het verschijnsel kindermoorden in de periode 1811-1838. De codificatiedrift uit de Franse tijd heeft in onze vaderlandse geschiedschrijving in het algemeen een positief onthaal gekregen. Of die wetgeving voor vrouwen ook zo gunstig is geweest, betwijfelt Grever. Met name de positie van de zwangere vrouw verslechterde erdoor. Vóór die tijd kon de rechter de verwekker van het kind dwingen de vrouw te trouwen of anderszins een schadevergoeding te betalen. Na 1811 komt er een verbod op het onderzoek naar het vaderschap. Het is jammer dat de auteur er niet in is geslaagd kindermoord-processen op te sporen met betrekking tot een vergelijkbare periode vóór 1811. Ze zou dan in staat zijn geweest te achterhalen of de ongunstiger wordende wetgeving ook het aantal infanticides beïnvloed heeft. Nu blijft het antwoord op de vraag naar de verklaring van kindermoorden wat zweven tussen armoede, toename van het aantal buitenechtelijke geboorten en inkwartiering van soldaten. De laatste verklaring heeft te maken met de Belgische opstand en de gevolgen ervan voor Brabant tijdens de lange status quo van 1831 - 1838. De soldaten lijken daarbij de hoofdschuldigen want tussen 1831 en 1838 zijn er 25 processen terwijl er in de zeven jaar van 1815 tot 1822, volgens Grever, maar 14 dossiers gevonden zijn. (Ik kom echter aan de hand van de bijlage voor laatstgenoemde periode tot 18. Als ik het jaar 1814 meetel zelfs tot 20.)

In het artikel 'Geen lusten zonder lasten' onderzoeken Van Lieshout en Rikken huwelijk, seksualiteit en geboorten in de Kempen tussen 1850 en 1940. Ze constateren dat de huwelijksleeftijd van Eerselse boeren (32,4) en boerinnen (29,9) in de periode 1850-1900 aanmerkelijk hoger ligt dan die van Nederlandse mannen (28,4) en vrouwen (26,6). Ze brengen dit in verband met de statische landbouweconomie aldaar, waardoor het aantal kinderen beperkt moest worden. In de volgende periode is er een contrasterende ontwikkeling, zowel in Brabant als in Nederland. In Nederland daalt na 1900 het geboortecijfer drastisch, maar in Brabant breekt dan juist de tijd aan van de dalende huwelijksleeftijd en de grote gezinnen. Het is jammer dat Van

Lieshout en Rikken de dalende huwelijksleeftijd niet analyseren. Die moet namelijk, zo blijkt uit hun cijfers, niet toegeschreven worden aan een mentaliteitsverandering onder de boerenbevolking, maar aan een groter wordende sociale differentiatie. Het zijn in de Eerselse samenleving de middenstanders, ambachtslieden en arbeiders die eerder trouwen. De huwelijksleeftijd van de boeren stijgt zelfs naar 32,7. Deze data roepen de vraag op of sociaal-economische veranderingen niet een even grote invloed op de demografische ontwikkeling gehad hebben als de katholieke moraal, die voor de periode 1900-1940 door de auteurs zonder meer als doorslaggevend beschouwd wordt.

Die katholieke moraal staat eveneens centraal in de bijdragen van Hilhorst en Eijt. Hilhorst beschrijft de benauwende sfeer, die nonnen creëerden op, door hen geleide, meisjeskostscholen in de eerste helft van de twintigste eeuw. Eijt is in haar artikel 'Bruiden van Christus, moeders van de armen, 1820-1875' over de werkzaamheden van de religieuzen positiever. De nieuwe orde van de 'zusters van de Choorstraat' leverden een substantiële bijdrage aan onderwijs, opvoeding en verpleging. Ze deed dit vóórdat vrouwen uit protestantse of liberale kringen zich op die maatschappelijke terreinen begaven, concludeert Eijt. Opmerkelijk is dat Eijt de grote rol van mannen bij de stichting en verdere ontwikkeling van de nieuwe kloosterorde niet becommentarieert.

De twee laatste artikelen van de bundel behandelen vrouwen in specifieke beroepen. Pruijt bespreekt opleiding en werkzaamheden van vroedvrouwen, Riksen het wel en wee van drie Brabantse journalistes. In tegenstelling tot de vroedvrouwen zaten de journalistes in een typisch 'mannenberoep'. Met name katholieke kranten als *De Tijd* en *de Volkskrant* maakten het voor vrouwen moeilijk een vaste baan te krijgen en tot de hogere regionen van de journalistiek op te klimmen.

Bij ons moeder en ons Jet heeft geen verfijnde wetenschappelijke pretenties. Het is voor een breed publiek geschreven en heeft educatieve bedoelingen. De bundel zal zeker voor Brabantse en Nederlandse vrouwen (en ook mannen) herkenning en bestaansverheldering bieden. Het taalgebruik is eenvoudig en helder, de annotatie over het algemeen correct. Een uitzondering moet hierbij helaas gemaakt worden voor Mevis' 'Een boek lezen was tijd verknoeien'. Het is slecht geschreven, saai van inhoud en de verwijzing in de noten met betrekking tot de interviews is wat cryptisch. De Walburg Pers heeft er een aantrekkelijk en goedkoop boekje van gemaakt, al zijn de foto's niet altijd even fraai afgedrukt.

H. S. J. Jansen

D. de Moulin, ed., *'s-Rijkskweekschool voor militaire geneeskundigen te Utrecht (1822-1865). Verslag van een symposium gehouden te Nijmegen op 26 september 1987. Met een lijst van kwekelingen, samengesteld door M. J. van Lieburg* (Nieuwe Nederlandse bijdragen tot de geschiedenis der geneeskunde en der natuurwetenschappen XXVI; Amsterdam: Rodopi, 1988, 192 blz., f45,-, ISBN 90 5183 015 7).

De geschiedenis van het militair onderwijs in ons land heeft tot op heden nog weinig aandacht gekregen. De verschijning van deze bundel opstellen over 's-Rijkskweekschool voor militaire geneeskundigen te Utrecht vormt dan ook een welkome aanvulling voor de historiografie op dit specifieke terrein. Niettemin dient daaraan meteen te worden toegevoegd dat de betekenis van het Utrechtse instituut meer wordt geschetst vanuit een algemeen medisch-historisch kader dan